

PRÍSPEVOK K OTÁZKAM RIADENIA VÝCHOVNO-VYUČOVACIEHO PROCESU

Doc. dr. EMIL STRAČÁR, DEZIDER HÁBER

Výskumný ústav pedagogický v Bratislave

V zpráve o činnosti Ústredného výboru Komunistickej strany Československa ako aj v rokovaní XII. sjazdu sa vysoko oceňuje ďalekosiahly význam a dosah riadiacej a kontrolnej činnosti stranických a štátnych orgánov pre plánovitý rozvoj národného hospodárstva, pre stály a plynulý rozmach priemyselnej a poľnohospodárskej výroby. Pozitívny vplyv systematickej kontroly zložitého procesu rastu výrobných síl a celého spoločenského vlastníctva vyzdvihoval pri najrozličnejších príležitostiach, najmä však v spojitostiach s ustavením robotnícko-roľníckej inšpekcie už V. I. Lenin, ktorý ju považoval za jednu z hybných síl upevňovania hospodárskej a politickej moci robotníckej triedy po víťazstve socialistickej revolúcie.

Význam uvedomenej riadiacej a kontrolnej činnosti možno postihnúť nielen v oblasti rozvoja materiálnej základne spoločnosti, ale i v oblasti rozvíjajúcej sa spoločenskej nadstavby. Práve zložitost' a mnohotvárnosť spoločenských, teda i pedagogických javov vyžaduje tvorivo aplikovať požiadavky na cieľavedomú a systematickú riadiacu prácu v tej istej, ak nie vo zvýšenej miere i na úseku organizácie výchovnovzdelávacej činnosti na školách a vo výchovných zariadeniach. V tejto súvislosti vystupuje do popredia ako veľmi naliehavá požiadavka usilovať o zvýšenie úrovne riadiacej a teda i kontrolnej činnosti riaditeľov škôl a školských inšpektorov. Zprávy z prieskumov na rozličných stupňoch a typoch škôl nás úplne zhodne vedú k záveru, že existuje najtesnejší vzťah medzi úrovňou výchovnej a vzdelávacej práce na školách a stavom riadiacej činnosti v krajocho a okresoch.

Zástož školskej inšpekcie, resp. vnútroškolskej kontroly v celkovom systéme organizácie, v procese zvyšovania kvality výchovnovzdelávacej práce možno objektívne a primerane stanoviť iba s ohľadom na jednu z určujúcich zásad komunistickej výchovy, na zásadu dôslednej pedagogickej náročnosti. Zásada náročnosti predstavuje totiž v oblasti výchovnej a vzdelávacej činnosti v podmienkach nášho života všeobecne platný princíp organizácie produktívnej i ostatnej spoločensky užitočnej činnosti ľudí zúčastnených na vytváraní materiálnych i kultúrnych hodnôt spoločnosti: »Čo najväčšie nároky na človeka — čo najväčšia úcta k človeku.«

Uvedený všeobecný princíp utvárania vzťahov medzi pracujúcimi sa v plnej miere môže realizovať práve v organizácii, obsahu a metódach kontrolnej a usmerňujúcej činnosti školských inšpektorov a riaditeľov škôl. Preto pri vedomí veľmi významného vplyvu školskej inšpekcie a vnútroškolskej kontroly na kvalitu výchovnovzdelávacej činnosti na školách je v súčasnom období pri rastúcej spoločenskej významnosti školy úplne oprávnená potreba dostať školského inšpektora a riaditeľa školy na takú úroveň politickej a odborne pedagogickej pripravenosti, žeby s úspechom mohli vykonávať svoje spoločensky veľmi významné funkcie.

V tomto zameraní sa z iniciatívy a so súhlasom školskej správy uskutočnili viaceré behy špecifického školenia inšpektorov a riaditeľov škôl, organizované Výskumným ústavom pedagogickým v Bratislave. V snahe pokračovať v rozvíjaní otázok teórie a metodiky riadenia práce škôl, ktoré sa v uvedených behoch špecifického školenia rozoberali, poverili sme ich absolventov úlohou vypracovať najmä z hľadiska aplikácie poznatých teoretických problémov záverečné písomné práce k otázkam inšpekcie, resp. vnútroškolskej kontroly. Tieto práce, ich rozbor a zhodnotenie sú nám východiskom k objasňovaniu ďalších významných otázok riadenia školskej práce.

Pre pochopenie preberaných otázok teórie a metodiky riadenia práce na školách žiada sa zdôrazniť, že tak ako v oblasti teórie výchovy a vyučovania i tu je východiskom poznanie dialektickej podstaty riadenia, ktorá záleží v objektívnom odraze mnohotvárnosti a zložitosti výchovno-vzdelávacieho procesu. Dialektická podstata riadenia spočíva ďalej tiež v tom, že sa v ňom v jednote spájajú dve rozličné stránky toho istého procesu zvyšovania úrovne školskej práce — dôsledná a systematická kontrola úrovne výchovy a vyučovania, zároveň však i bezprostredná i priebežná pomoc školám pri odstraňovaní zistených nedostatkov a zvyšovanie kvality každodennej práce na škole.

V uvedenom dialektickom spojení kontroly a napomáhania výchovno-vzdelávacej práce škôl vidíme kvalitatívne novú črtu riadenia školskej práce v našich podmienkach, ktorou sa diferencuje od koncepcie a vykonávania školského dozoru v podmienkach kapitalistického zriadenia.

Spojenie uvedených dvoch stránok obsahu riadiacej činnosti nemôže sa v praxi dostať nikdy do rozporu s princípom náročnosti, ktorý sme úvodom hodnotili ako základnú líniu prístupu k vykonávaniu školského dozoru a vnútroškolskej kontroly na školách. Z tohto hľadiska nemožno napr. pri zistení tých istých nedostatkov v odstupe jedného či dvoch rokov iba konštatovať, ale brať na zodpovednosť tých, pre ktorých ľahostajnosť či povrchnosť v práci sa tie isté nedostatky ďalej opakujú a znovu zisťujú.

Systematická práca školského inšpektora smeruje nielen k odstraňovaniu existujúcich nedostatkov, ale i k hľadaniu a rozširovaniu osvedčených metód, foriem a prostriedkov ideovopolitickej, pedagogickej a odborne metodической práce na školách. Staršie i novšie prieskumy výchovno-vzdelávacej práce na všeobecnovzdelávacích školách potvrdzujú, že zostávanie riadiacej činnosti v kraji či okrese vedie postupne nielen k narúšaniu pracovnej disciplíny, ale i k stagnácii pedagogicko-metodической práce, k vážnym chybám a nedostatkom v organizácii i obsahu výchovno-vzdelávacieho procesu.

Jednou z najvýznamnejších otázok teórie a metodiky riadenia práce škôl je otázka cieľa a obsahu, ku ktorým sa riadiaca činnosť vedúcich pracovníkov zameriava. Najvšeobecnejšie možno odpoveď na túto otázku formulovať tak, že je to predovšetkým súhrn činiteľov a ich vzájomných vzťahov, pôsobiacich a utvárajúcich sa v procese organizácie výchovno-vzdelávacej činnosti v škole i mimo nej, ktoré sa stávajú predmetom pozornosti a štúdia riadiacich orgánov.

V zložitosti výchovnovzdelávacieho procesu sú pre usmerňujúce a kontrolné orgány, pre ich orientáciu v rozsahu, ale i obsahu preverovaných

problémov na škole rozhodujúce vzťahy, ktoré sa vytvárajú medzi riaditeľom školy a vyučujúcimi, resp. triednymi učiteľmi, riaditeľom a jeho zástupcom, medzi riaditeľom a mládežníckou organizáciou, resp. školskou družinou a pod. Vzťah riaditeľa školy k uvedeným činiteľom výchovnovzdelávacieho procesu je predovšetkým vzťahom osobnej zodpovednosti za smer, rozsah i obsah ich výchovného pôsobenia na žiakov.

Škola ako nositeľ systematického a cieľavedomého výchovnovzdelávacieho úsilia je nutne v určitom vzťahu s faktormi mimoškolskými — s rodinou, patronátnym závozom, žiackym domovom a celou verejnosťou. Je to vzťah úzkej spolupráce pri plnení výchovnovzdelávacích úloh. V tejto spolupráci zastáva škola prirodzene vedúce postavenie — iniciatívne a systematicky organizuje a upravuje pôsobenie mimoškolských činiteľov tak, aby organicky spĺyvalo v celistvý proces komunistickej výchovy žiakov. Vzťah cieľavedome, systematicky a bezprostredne pôsobiacich výchovných činiteľov k činiteľom mimoškolským sa realizuje teda vo vzájomnej spolupráci pri vedúcej a rozhodujúcej úlohe školy.

Logicky teda vyvodzujeme, že riaditeľ ako predstavený ľudovej moci na škole vo svojom riadiacom poslaní zodpovedá za vývin a realizáciu pracovných vzťahov nielen medzi činiteľmi vnútroškolskými, ale i za úroveň spolupráce školy s faktormi mimoškolskými. Celý súhrn vzťahov, reprezentujúcich celistvosť výchovnovzdelávacieho procesu v jej organizácii a obsahu, stáva sa predmetom všeobecnej, komplexnej inšpekcie riadiacich orgánov (okresu) na škole, zameranej:

- a) na kontrolu a pomoc školského inšpektora riaditeľovi školy a jeho zástupcom pri usmerňovaní činnosti na škole,
- b) v týchto spojitostiach na zisťovanie úrovne a výsledkov výchovno-vyučovacej práce učiteľov,
- c) na úroveň a rozvoj spolupráce vedenia školy a vyučujúcich s mimotriednymi a mimoškolskými činiteľmi výchovy.

S ohľadom na hierarchiu úloh všeobecnej inšpekcie, vykonávanej okresným školským inšpektorom na škole, treba zdôrazniť, že jeho hlavnú pozornosť sústreďuje na seba prvá úloha, kým ďalšie dve sú organickou súčasťou plnenia prvej a hlavnej úlohy.

Možno povedať, že predložené práce okresných školských inšpektorov zachytávajú a konkretizujú, a to veľmi tvorivo, vyššie uvedené teoretické vývody o činiteľoch výchovnovzdelávacieho procesu a ich vzájomných vzťahoch. V príprave všeobecnej komplexnej inšpekcie vybranej školy s prehľadom a systematicky vymedzujú jej úlohy práve s ohľadom na spomenuté teoretické závery.

Na doloženie uvádzame v zotrúchnenej forme časť prípravy s. M. Murára, okresného školského inšpektora v Poprade, na všeobecnú inšpekciu ZDŠ v Hranovnici:

Cieľ inšpekcie — zistiť úroveň riadenia školy z hľadiska uplatňovania Uznesenia ÚV KSČ o úzkom spojení školy so životom, stav výchovy a vyučovania na škole a na základe zisteného stavu uskutočniť opatrenia ku skvalitneniu riadiacej práce.

Hlavné úlohy, na ktoré sa inšpekcia zameria:

- 1. Kontrola riadenia školy: 1. Vedenie školy, 2. Plán práce na škole.
- 3. Učitelia školy.

Ad 1.: a) porady vedenia školy, b) činnosť pedagogickej rady, c) spolupráca vedenia školy a ZO KSS, d) spolupráca vedenia školy a ZV ROH, e) činnosť PO ČSM, f) činnosť ZRPŠ, g) kontrolná, riadiaca a usmerňujúca činnosť vedenia školy, h) materiálne vybavenie školy.

II. Kontrola stavu výchovy a vyučovania v predmetoch.

Uvedené základné body sa v príprave ďalej rozvídzajú v detailných námetoch inšpekcie. Z hľadiska ďalšieho rozboru otázok teórie a metodiky riadenia všimneme si len bod I. g): »kontrolná, riadiaca a usmerňujúca činnosť vedenia školy«.

M. Murár uvedený bod rozvídza takto:

»Sledovať formy a spôsoby tejto činnosti. Hospitácie, počet vykonaných hospitácií riaditeľa a zástupcu. Záznamy o hospitáciách, plán hospitácií, príprava na hospitácie, rozbor a hodnotenie hospitácií a konkrétne opatrenia na odstránenie nedostatkov. Zovšeobecňovanie a rozširovanie skúseností z praxe vynikajúcich učiteľov na škole. Spoločné hospitácie s riaditeľom a zástupcom a úroveň ich vyhodnocovania. Starostlivosť vedenia o politický, pedagogický a odborný rast učiteľov.«

Hlavná úloha všeobecnej, komplexnej inšpekcie, preveriť ideovopolitickú a odborne pedagogickú zacielenosť riadiacej činnosti vedúcich pracovníkov na škole, sa konkretizuje v dvoch základných smeroch:

a) v previerke jej odrazu a vplyvu na úroveň výchovnovyučovacej práce,

b) v previerke pripravenosti týchto pracovníkov na vnútroškolskú kontrolu.

Je úplne prirodzené a logické, že napr. zabezpečenie ideovosti a straníckosti výchovy a výučby nie je len otázkou kvality práce vyučujúcich, ale dosiahnuté výsledky v tomto smere treba vidieť v úzkej spätosti s usmerňujúcou činnosťou riaditeľa a jeho zástupcov. Preto na tých školách, kde spomenuté prieskumy odhalili zaostávanie ideovopolitickej výchovy, podceňovanie požiadaviek výchovného vyučovania sa zistilo, že napr. riaditelia v celoškolskom pláne »vybavili« úlohy ideovopolitickej výchovy žiakov niekoľkými izolovanými výchovnými podujatiami, uskutočnenými v spolupráci s PO ČSM alebo sväzákmi. Na týchto školách aj vyučovanie nieslo na sebe príznaky formálnosti a neraz i apolitickosti a objektivizmu.

Uviedli sme, že preverenie úrovne vnútroškolskej kontroly vyžaduje od inšpekčných orgánov, podrobiť hlbkej analýze jednak samotný obsah, organizáciu a výsledky výchovnovyučovacieho procesu a jednak schopnosť, usposobenosť vedúcich pracovníkov — riaditeľa a jeho zástupcov — tento proces predovšetkým systematickou hospitačnou činnosťou kriticky rozoberať, hodnotiť a ďalej usmerňovať.

Hospitácie na vyučovacích hodinách treba z uvedených dôvodov považovať za jednu z hlavných a rozhodujúcich metód všeobecnej inšpekcie i vnútroškolskej kontroly na školách.

V tomto zmysle na vŕah bezprostrednej podmiennosti úrovne výchovnovzdelávacej práce stavom vnútornej kontrolnej a usmerňujúcej činnosti na škole upozorňuje aj Uznesenie ÚV KSČ o všeobecnovzdelávacej škole: »Nedostatočné usmerňovanie školskej práce a slabá práca učiteľov podstatne zosilňujú nedostatky v práci školy a prispievajú k tomu, že vedomosti detí sú veľmi často formálne, povrchné, neupevnené. Vedie

to k pasivite detí, k nezájmu o tvorivú činnosť a nakoniec k plytkému, objektivistickému chápaniu sveta vôbec.»

Treba konštatovať, a to v súhlase so zisteniami doterajších prieskumov na všetkých typoch škôl, že i po dlhšom časovom odstupe od zverejnenia tohto významného dokumentu strany sa stav riadenia škôl podstatnejšie nezmenil.

Slabá pozornosť, ktorú riaditelia škôl a ich zástupcovia venujú v mnohých prípadoch hospitáciám, ich nesústavnosť a nepripravenosť od základu rozrušujú systém vnútroškolskej kontroly. Bezsystemnosť v tomto ohľade je prameňom stálych a často elementárnych nedostatkov praxe vyučovania, poskytuje živnú pôdu pre zotrúvanie na chronicky sa opakujúcich chybách a nedostatkoch u starších vyučujúcich, pre bezradné tápanie a hľadanie správnych ciest k úspechu u mladých učiteľov-zatiačovníkov.

Zaostávanie hospitačnej činnosti vedúcich pracovníkov na škole má iste mnohé príčiny. Z hľadiska teórie riadenia vidíme jednu z hlavných podmienok tohto zaostávania i tú skutočnosť, že kontrolná činnosť školských inšpektorov sa už po niekoľko rokov sústavne zameriava na prieskum úrovne výchovnovyučovacej práce na škole, hoci by sa najmä pri všeobecnej, komplexnej inšpekcii mali dostať do popredia predovšetkým problémy a úroveň riadenia práce na škole vôbec a vnútroškolskej kontroly zvlášť. V oboch prípadoch dominuje zamierenosť všeobecnej inšpekcie na preverenie pripravenosti riaditeľa a zástupcov výchovno-vzdelávací proces dvíhať na vyššiu úroveň vysokou kvalitou vlastnej hospitačnej činnosti.

Nie je bez zaujímavosti, že z predložených záverečných písomných prác okresných školských inšpektorov, ktoré predložili po ukončení špecifického školenia iba v dvoch prípadoch, sa v rámci vymedzenia úloh všeobecnej inšpekcie uvádza úloha preveriť úroveň prípravy, uskutočnenia a zhodnotenia hospitácií zo strany riaditeľa a jeho zástupcov. Treba pripomenúť, že táto úloha sa v súvislosti s objasňovaním otázok teórie a metodiky riadenia práce škôl veľmi zdôrazňovala ako veľmi významná.

Iste nemožno očakávať, že ukončením školenia k problémom riadenia práce škôl sa ihneď stav usmerňovania a kontroly práce škôl nejako podstatne zmení. Domnievame sa však, že pozitívne vplyvy teoreticko-praktického rozboru systému vnútroškolskej kontroly, najmä so zameraním na hospitácie, mohli sa v širšom merítku, plnšie a zreteľnejšie odraziť v uskutočnených všeobecných prehliadkach škôl, ako tomu nasvedčujú predložené práce.

V mnohých prípadoch pristupuje sa k hospitáciám na vyučovacích hodinách a k ich analýze a zhodnoteniu bez zreteľa na zovšeobecnené závery a poučky teórie a metodiky vyučovania čisto na podklade skúsenostnom. Javy vyučovacieho procesu sa často len pozorujú, prípadne porovnávajú alebo ojedinele aj hodnotia, avšak zasa len z toho stanoviska, že sa hospitujúcemu ten alebo onen postup pozdáva. Ukazuje sa naďalej, že pohľad na vyučovaciu hodinu sklzáva u hospitujúceho iba po povrchu a nepreniká k jadrú výchovnovzdelávacieho procesu, ktorý sa na vyučovacej hodine rozvíja. Analýza, resp. hodnotiace závery sú potom iba prirodzeným dôsledkom čisto empirického, často veľmi sub-

jektivistického pohľadu hospitujúceho, zachytávajú, registrujú skôr osobné dojmy o videnom ako závery hlbokej, teoreticky podloženej analýzy vyučovacieho procesu.

Problém úrovne hospitačnej činnosti v rámci vnútroškolskej kontroly je v podstate problémom uvedeného, cieľavedomého alebo mechanického, vulgárneho poňatia a aplikácie tejto rozhodujúcej metódy usmerňovania práce na škole. Preto popri zisteniach o pláne, počte a druhoch hospitácií riaditeľa alebo jeho zástupcov musí sa previerka práce vedúcich pracovníkov na škole zameriavať predovšetkým na úroveň obsahu, kvality ich hospitačnej činnosti. Táto záleží v prvom rade v uplatnení všeobecne platných záverov teórie a metodiky vyučovania pri analýze a hodnotení vyučovacej hodiny.

Rozbor a hodnotenie vyučovacej hodiny vychádza v každom prípade z poznania, že je organickou súčasťou mnohotvárneho a zložitého procesu všestranného rozvoja osobnosti žiakov. Preto hlavnou otázkou rozboru a hodnotenia každej vyučovacej hodiny je, ako sa v nej odrážajú a rešpektujú zásadné poučky teórie vyučovania o podstate, zákonitostiach, poslaní, a zásadách organizácie vyučovacieho procesu. Iba vo vzťahu k týmto najvšeobecnejším kategóriám didaktiky možno hodnotiť metódu a výsledky pozorovanej vyučovacej hodiny.

Z hľadiska podstaty chápeme vyučovací proces ako proces stálého kvantitatívneho i kvalitatívneho rozvoja poznania žiakov. Hovoríme o gnozeologickej stránke vyučovania. Z psychologického hľadiska možno zasa vyučovací proces charakterizovať ako proces stálej aktivity nejrozličnejších psychických procesov a schopností žiakov, rozvíjajúcich sa na základe vzájomnej spolupráce učiteľa a žiakov. Z pedagogicko-didaktickej stránky sa proces vyučovania ukazuje ako proces systematického osvojovania, upevňovania a stáleho zdokonaľovania vedomostí, návykov a zručností, resp. duševných zbehlostí žiakov. Paralelne s tým postupuje proces neustáleho a mnohostranného rozvoja osobnosti žiakov v súhlase s požiadavkami jednotlivých zložiek komunistickej výchovy.

Idea všestranného rozvoja osobnosti, zodpovedajúca potrebám našej socialistickej spoločnosti — požiadavke prípravy mládeže pre život a prácu v komunistickom zriadení, rovnako však aj objektívnym zákonitostiam utvárania a rozvoja osobnosti mladého človeka — sa ďalej konkretizuje v poslaní, v úlohách vyučovacieho procesu. V súhlase s hlavným cieľom komunistickej výchovy možno úlohy vyučovania vymedziť približne takto:

a) sleduje vyzbrojiť žiakov ucelenou sústavou poznatkov na základe cieľavedomého výberu vedeckých faktov, a to v ich prejave a aplikácii v spoločenskej praxi vôbec a vo výrobnej praxi zvlášť,

b) má vybaviť žiakov určitým systémom praktických návykov a zručností, rozvíjať ich duševné schopnosti a zbehlosti s ohľadom na potreby sebazvedelania a prípravu pre život,

c) v týchto spojitostiach viesť žiakov k osvojovaniu metód a spôsobov produktívneho učenia,

d) sleduje rozvíjať celkove osobnosť žiaka s ohľadom na vytváranie podmienok jeho vlastnej seba výchovy.

Z poznania všeobecných úloh vyučovania vychádza i snaha o sta-

novenie výchovnovzdelávacieho cieľa vyučovacej hodiny. V tomto smere sa uplatňuje ďalší zreteľ na tieto významné závery teórie vyučovania:

1. Výchovná funkcia vyučovacieho predmetu vyplýva z jeho aktívneho vzťahu k úlohám zahrnutým v jednotlivých zložkách komunistickej výchovy.

2. Prvky pedagogického vplyvu sú potencionálne (možnosťou) obsiahnuté v obsahu, v učebnej osnove vyučovacieho predmetu.

3. Obsah vyučovacieho predmetu, učebná osnova je koncipovaná na základe tematického osnovania a usporiadania v ucelených okruhoch učiva.

Uvedené základné zretele sa konkrétne vzhľadom na jednotlivé vyučovacie predmety rozoberajú a objasňujú v úvodných poznámkach k učebným osnovám. Preto štúdium úvodných poznámok tvorí organickú súčasť prípravy na hospitáciu. Tým sa možno vyhnúť napr. takým zjavom, že hospitujúci podrobuje kritickej analýze vyvodenie výchovnovzdelávacieho cieľa bez toho, že by sa najprv všeobecnejšie a potom konkrétne oboznámil s funkciou predmetu, resp. tematického celku učiva, z ktorého sa určité časť preberá na navštívenej vyučovacej hodine. Pri hospitácii uskutočnenej spoločne s riaditeľmi DSŠ po teoretickej prednáške na DSŠ v Banskej Štiavnici, sme sledovali s účastníkmi práve problém stanovenia výchovnovzdelávacieho cieľa vyučovacej hodiny. Rozbor vyučovacej hodiny z tohto hľadiska ukázal silne subjektivistický prístup v pohľade na túto otázku. Podľa daných pripomienok by bol vyučujúci slovenského jazyka potreboval na splnenie všetkého, čo zúčastnení riaditelia z hľadiska cieľa navrhovali, nie jednu, ale prinajmenšom tri vyučovacie hodiny.

Objektívne stanovenie výchovnovzdelávacieho cieľa predstavuje jednu z najvýznamnejších otázok teórie vyučovania, na ktorú by sa mala zameriavať pozornosť riadiacich orgánov v súčasnom období. Podstata riešenia tejto zásadnej otázky spočíva predovšetkým v hlbokej analýze obsahu preberaného učiva, a to z hľadiska funkcie predmetu v celkovom systéme komunistickej výchovy.

Ak napr. poslanie literárnej výchovy sa realizuje v plnení úloh výchovy žiakov k vedeckému svetonázoru, požiadaviek mravnej, resp. estetickkej výchovy žiakov, cieľavedomá analýza preberaného učiva sa uskutočňuje v súhlase s celkovým poslaním vyučovacieho predmetu, i keď ho prirodzene v každom preberanom tematickom celku nesleduje v celom rozsahu. Tak napr. pri analýze tematického celku »Peter Jilemnický« sme s spolupráci s J. Koutunom v rámci výskumu v literárnej výchove riešili otázku výchovnovzdelávacieho cieľa preberaného učiva v jeho zákonitom vzťahu k úlohám svetonázorovej a mravnej výchovy takto:

Cieľ: Na základe rozboru románu »Pole neorané« a vybraných úryvkov z »Kroniky« a skladby »Kompas v nás« pri aktívnej účasti žiakov vyzdvihnúť pravdivosť a životnosť diela P. Jilemnického o úlohe robotníckej triedy v boji za lepší život a šťastie pracujúceho človeka.

Takto stanovený výchovný cieľ pre celý tematický celok sa realizuje na jednotlivých vyučovacích hodinách:

1. hodina (Úvod do diela): Štúdium marxizmu-leninizmu a vstup do komunistickej strany pomáhajú spisovateľovi správne pochopiť a umelecky zobrazíť sociálnu skutočnosť.

2.—4. hodina (Pole neorané): V spoločnom boji českej a slovenskej robotníckej triedy sa rodí skutočný zmysel a šťastie človeka i nová morálka.

5.—6. hodina (Kompas v nás): Nové, skutočné ľudské vzťahy človeka k človeku sa môžu formovať v socialistickom zriadení (bez súkromného vlastníctva, povier a predsudkov).

7. hodina (Kronika): Pod vedením komunistickej strany a v oddanom priateľstve so Sovietskym sväzom dosiahol slovenský ľud víťazstvo nad všetkými nepriateľmi svojej slobody.

Snaha po objektívnom prístupe k organizácii vyučovania a jeho kritické hodnotenie sa prejavuje i v otázke výberu a aplikácie princípov vyučovania v konkrétnych podmienkach vyučovacej hodiny.

Jednostranné pozorovanie vonkajších stránok vyučovacej hodiny vedie pri hospitačnej činnosti k neúplnému a neraz úplne skreslenému, subjektivistickému pohľadu na aplikáciu didaktických princípov vo vyučovaní. Sledovanie vyučovacieho procesu na navštívenej vyučovacej hodine má smerovať vždy k podstate, ku skúmaniu príčin, prečo sa ten či onen jav na vyučovacej hodine objavil alebo neobjavil. Preto v tomto smere stojí pri hospitácii v popredí požiadavka uvedomenej zdôvodnenosti každého metodického postupu, teda i výberu a aplikácie vyučovacích zásad. Konštatovanie »na vyučovacej hodine bol bohato využitý názor«, »pri skúšaní žiaci boli aktívni« a pod. pre rozbor a zhodnotenie problému aplikácie didaktických princípov na pozorovanej vyučovacej hodine nijako nepostačuje. Hlbšia analýza otázky napr. z hľadiska funkčnosti názoru alebo podstaty aktivity žiakov vo vyučovaní môže priviesť k úplne protichodnému hodnoteniu daného postupu.

K prvému konštatovaniu možno napr. uviesť niektoré zistenia z výskumu v tematickom celku »Typy nervovej sústavy«, že totiž hypertrofia názoru v kontrolnej triede úplne zákonite odvádzala žiakov od chápania vlastnej podstaty študovaných otázok nervovej činnosti. Žiakom tejto triedy napr. uniklo pochopenie vzťahu medzi typom nervovej sústavy a prejavmi správania sa rozličných živočíchov, teda pochopenie typu z hľadiska jeho funkčnosti. »Bohaté využitie názoru« nemusí teda znamenať nijaký prínos pre rozvoj dialektického poznania žiakov vo vyučovaní, ak sa z formálnych príčin podcenia zásadné problémy učiva.

V druhom prípade zasa išlo o zjednodušené pochopenie aktívnej účasti žiakov pri skúšaní, pretože bola motivovaná nízkou úrovňou, nenáročnosťou skúšobných otázok.

Záznamy a konštatovania hospitujúceho, zamierené na jednoduchý opis vyučovacích javov, sú v podstate vždy iba základom skutočného analytického postoja k metodike vyučovania navštívenej vyučovacej hodiny. Prirodzene, že i popis javov pozorovaných na vyučovacej hodine je potrebný, priam nutný, avšak len potiaľ, pokým poskytuje dostatok konkrétnych faktov pre analýzu a zhodnotenie, ktoré zahrnuje v sebe už aj smernicu pre nápravu nedostatkov, pre ďalšie skvalitnenie vyučovacej práce.

Poznávať, objasňovať a zdôvodňovať vzájomnú spojitosť a podmienne-

nosť didaktických javov v zložitosti podmienok a príčin ich vzniku vyžaduje od hospitujúceho, aby sa systematicky a hlboko zamýšľal nad pozorovaniami, ktoré pri návšteve vyučovacích hodín nadobudol.

Tretí významný problém, na ktorý by sa mali hospitácie v rámci vnútroškolskej kontroly i všeobecného riadenia práce škôl zameriavať, je otázka výberu metód, foriem a prostriedkov vyučovania a ich aplikácia v konkrétnych podmienkach organizácie vyučovacej hodiny.

Tak ako vymedzenie výchovnovzdelávacieho cieľa, výber a aplikácia didaktických princípov i výber a aplikácia vyučovacích metód, foriem a prostriedkov sú určené objektívnymi zákonitosťami vyučovacieho procesu. Rozhodujúcou v tomto smere je nevyhnutná podmienenosť výberu a aplikácie metodiky vyučovania predchádzajúcimi, všeobecnejšími kategóriami didaktiky, akými sú: ciele, obsah a princípy vyučovania. Priebežným a zároveň základom, v ktorom sa spájajú a z ktorého sa vyvodzujú uvedené kategórie vyučovania, je obsah vyučovania a jeho všestranná analýza.

Pod obsahom vyučovania pritom rozumieme nielen práve preberané učivo, ale i celý súhrn faktov a vzťahov, ktoré vystupujú do popredia, s ohľadom na vnútornú spojitosť nového učiva s predchádzajúcim, resp. s učebnou látkou príbuzných predmetov. V tomto smere teda pri analýze obsahu vyučovania treba mať na zreteli i stav vedomostí žiakov, ktorý sa v príprave na preberanie nového učiva dosiahol z hľadiska postupnosti vyučovania a vnútorných spojitostí poznatkov, ktoré si žiaci už osvojili, a poznatkov, ktoré sa im majú sprístupniť. Na takto zameranej analýze obsahu vyučovania v príprave na preberanie nového učiva záleží potom výber prameňov poznania, ktorými sa má súhrn faktov a vzťahov zahrnutých v učive žiakom sprístupniť a v ich vedomí upevniť a prehĺbiť.

V praxi vyučovania sa v prevažnej miere vyučovací proces prispôbuje obsahu učiva, ktorý je zhodný s obsahom textu učebnice. Učebnica sa takto jednostranne stáva smerodajným činiteľom pri výbere vyučovacích metód, logických postupov i prostriedkov vyučovania. Treba konštatovať, že doterajšie učebnice svojou koncepciou a štruktúrou neodrážajú svojím príliš statickým podaním učiva vnútornú dynamiku vyučovacieho procesu, procesu kvantitatívne, ale najmä kvalitatívne sa rozvíjajúceho poznania žiakov a celkového rozvoja ich osobnosti. V danej podobe nemôžu byť vodítkom pre výber prameňov, metód, foriem a prostriedkov sprístupňovania, upevňovania a zdokonaľovania vedomostí žiakov.

Preto sa pri stanovení sústavy metód, foriem a prostriedkov vyučovania v príprave na preberanie nového tematického celku učebnej látky vychádza z analýzy jeho didaktického systému v jeho diferencovanosti na podstatné (základné), menej podstatné a nepodstatné učivo, zisťuje a analyzuje sa dosiahnutá úroveň vedomostí žiakov z učebnej látky, s ktorou tematický celok bezprostredne súvisí. Iba na základe poznatých podmienok možno stanoviť sústavu metód, foriem a prostriedkov vyučovania pripravovaného tematického okruhu učebnej látky.

Na doloženie uvádzame obsah a postup analýzy tematického celku »Jednoduché stroje« v 1. ročníku SVŠ, uskutočnenej v rámci jeho výskumu v šk. roku 1961/62:

1. Tematický celok »Jednoduché stroje« naväzuje na vedomosti žiakov v tematickom okruhu »Výkon, práca, energia« a je tiež v úzkom vzťahu s ďalším učivom 1. ročníka (sústava jednotiek, základy kinetiky a dynamiky).

2. Uvedený tematický celok sa pri cyklickom osnovaní učiva fyziky preberal už na ZDŠ, preto možno predpokladať, že žiaci disponujú určitými konkrétnymi predstavami a poznatkami v tomto okruhu učiva.

3. Preberaný tematický celok sa ako základný prejavuje vo vzťahu k nasledujúcemu učivu z fyziky, a to v častiach: termika, mechanika tekutín, vodné a tepelné stroje a čiastočne elektrofyzika.

4. Prejav a aplikácia princípu jednoduchých strojov sa uskutočňuje v jednotlivých výrobných odvetviach (strojárstvo, stavebníctvo, poľnohospodárstvo, niektoré elektroenergetické výrobné odvetvia), preto je ako súčasť didaktického systému fyziky v bezprostrednom vzťahu k hlavným odborom výrobného vyučovania.

Vzhľadom na poznané vzťahy preberaného tematického celku a jeho mnohostranný význam sa pre výber metód, foriem a prostriedkov jeho sprístupnenia žiakom stanovili tieto požiadavky:

a) aktivizovať všetky tri základné pramene poznania žiakov (slovo, názor, praktická činnosť),

b) využiť mnohostrannú spojitosť daného tematického celku s predchádzajúcim učivom, a teda i osvojené predstavy a poznatky žiakov zo ZDŠ, resp. základov výroby,

c) využiť pre demonštráciu preberaných princípov vhodné a prístupné moderné didaktické prostriedky.

So zreteľom na tieto požiadavky, zodpovedajúce významu preberaného učiva, sa v rámci metodiky jeho vyučovania použili tieto metódy, formy a prostriedky vyučovania:

V príprave na preberanie sa uskutočnila frontálne kontrolná orientačná skúška, ktorá sledovala zistiť rozsah a úroveň predstáv a poznatkov v danom okruhu učiva, nadobudnutých na ZDŠ, resp. v tematickom celku »Výkon, práca, energia«, s týmto súborom otázok:

1. Vymenujte všetky jednoduché stroje, ktoré poznáte!

2. Čo rozumiete pod mechanickou účinnosťou stroja?

3. Vysvetlite podstatu a význam trenia v prírode a technickej praxi a uveďte, ktoré druhy trenia poznáte!

4. Zdôvodnite princíp zachovania energie na niektorom jednoduchom stroji!

Na základe takto získaných informácií o stave predstáv a poznatkov žiakov sa na 1. vyučovacej hodine metódou rozhovoru zhrnuli a dotvorili vedomosti žiakov v téme »Princíp a technické použitie jednoduchých strojov«.

Na 2. vyučovacej hodine k téme »Váhy a váženie« sa uskutočnila laboratórna práca č. 2 na námet »Váženie na laboratórnych váhach, určenie citlivosti«. Žiaci v nej frontálne splnili tieto úlohy: a) Určenie nulovej polohy n_0 jazýčka nezaťažovaných váh, b) váženie predmetu.

Metódou rozhovoru, induktívne generalizujúcim logickým postupom sa zhrnuli základné poznatky o váhach a vážení.

K téme »Druhy trenia, význam a použitie trenia v praxi« sa po zhrnutí

закладных познатков комбинациу метóды rozhovoru a prednášky do-
ložili druhý trenia vopred pripravеными демонстрачnými pokusmi.

Na 4. hodine po výklade témy »Účinnost stroja« a precvičení učiva
na niekoľkých příkladoch sa upevnili novonadobudnuté predstavy žiakov
premietnutím didaktického filmu »Kladka a kladkostroj«.

Zhrnutie a tematické opakovanie učiva »Jednoduché stroje« sa usku-
točnilo na 5. vyučovacej hodine.

Z dosiaľ uvedených vývodov i z doloženého rozboru tematického cel-
ku »Jednoduché stroje« vyplýva pre teóriu a metodiku hospitácií na vy-
učovacích hodinách ako základná požiadavka usilovať v príprave, ana-
lyze i hodnotení vyučovacích hodín o čo najobjektívnejší prístup, a to
z hľadiska vyučujúceho i riadiaceho orgánu.

Cieľavedomosť ľudskej činnosti vôbec, teda i riadiacej a kontrolnej práce
na školách, záleží v objektívnom poznaní vzniku, priebehu a dôsledkov
zámerne navodeného prírodného či spoločenského procesu. Preto úspech
vnútroškolskej kontroly taktiež záleží na odhalení objektívnych zákoni-
tostí určujúcich zástoj jednotlivých činiteľov v zložitosti výchovnovzde-
lávacieho procesu. K tomuto poznaniu vedie hlboké ovládnutie prínosu
pedagogickej teórie a jeho tvorivé premietnutie do konkrétnych pod-
mienok pozorovania, analýzy a hodnotenia sledovanej vyučovacej ho-
diny.

Эмилъ Страчар, Дезидер Габер

К проблемам руководства в воспитательно-образовательном процессе

Одним из основных условий повышения уровня воспитательно-образователь-
ной работы является существенное улучшение качества руководящей и кон-
трольной деятельности руководящих работников в школах, областях и районах.
С этой точки зрения выдвигаются повышенные требования к общей деятель-
ности школьной инспекции и к внутришкольному контролю. В системе общего
контроля особенно ответственным фактором является присутствие на уроках.
При осуществлении общей инспекции личное присутствие инспектора на уроках
является средством не только для определения уровня воспитательно-образо-
вательной работы учителя, но и руководящей деятельности руководства школы.
Поэтому совместное присутствие школьного инспектора и директора с его за-
местителями на уроках следует рассматривать, как органическую и неделимую
часть каждой общей инспекции в школе.

В наше время при инспектировании в классах следует ориентироваться на
более глубокий анализ процесса обучения с точки зрения теоретических вы-
водов о сути, закономерностях, послании, принципах, методах и средствах
организации этого процесса, в течение которого реализуются цели и содер-
жание коммунистического воспитания и образования молодежи. Запись на-
блюдений на уроках представляет начало процесса их глубокого анализа
и оценки с учетом достигнутых результатов. Таким образом, целеустремлен-
ность руководящей работы и в этой области заключается в познавании возникно-
вения, протекания и последствий явлений при обучении в их диалектическом
единстве. Путь к этому познанию ведет через систематическое изучение теории
и ее применения в конкретных условиях контроля и руководства процессом
воспитания и образования.

A Contribution to the Question of Directing the Educational Process

One of the basic conditions for raising the standard of educational work is to improve substantially the quality of direction and control at schools and by the district and regional educational authorities. Therefore greater demands are placed on the general inspection of schools as well as on internal control in each school. In the general system of inspection and control listening-in to lessons plays an especially important part. The aim of a general inspection is to find out not only the standard of educational work, but also that of the management. Therefore joint inspections carried out by the school inspector together with the headmaster and his assistants are an organic and unavoidable part of every general inspection.

At the present time inspections must concentrate on a deeper analysis of the educational process from the point of view of theoretical conclusions regarding the substance, laws, tasks, principles, methods and means of organising this process realising the aims and the content of the communist education of the youth. Observations made on lessons are only a starting point for their deep analysis and appraisal in relation to the results achieved. The purposefulness of management in this field, too, consists in getting to know the origin, the progress, and the consequences of various phenomena in the teaching process in their dialectical unity. Such knowledge can be acquired only by consistent theoretical studies and their practical application in concrete conditions of controlling and directing the educational process.